

ÇUKUROVA'DA DERLENMİŞ MAHALLİ ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

OSMAN F. SERTKAYA

Atasözü, milletlerin asırları aşan tecrübelerinin neticelerinde söylenmiş sözlerin, zaman süzgecinden geçerek, en mükemmel bir şekilde kalıplaşmış şekilleridir.

Atasözleri mahallî olarak doğarlar ve en mükemmel bir şekil ile umumileşirler. Bir tecrübenin sonunda söylenen bu sözler bir hayat felsefesini aksettirirler.

Türk edebiyatı çok zengin bir atasözü hazinesine sahiptir. İlk yazılı metinlerden bu güne kadar gelen bu zengin atasözü edebiyatı lâyıkı ile incelendiği vakit Türk medeniyetinin karanlık olan bir çok noktaları aydınlanmış olacaktır. Aynı zamanda bu incelemenin Türk diline, tarihine ve folkloruna da ışık tutacağı şüphesizdir.

Türkçedeki bazı atasözleri başka dillerde de aynen mevcuttur. Müsterek kullanılan bu sözlerden hangisinin asıl olduğunun tesbiti çok zordur. Meselâ bugün «haydan gelen huya gider» şeklinde bilinen atasözü divan edebiyatındaki;

«Meşhûr meseldir bunu hoş sen de bilirsin

Ez bâd-ı hevâ âmed ü berbâd-ı hevâ refî (1)»

beytinde «havadan gelen havaya gider» şeklinde ve farsça olarak kullanılırken hicrî 885 (1480-1481) yılında yazılan ve **Velet İzbudak** tarafından neşredilen **Atalar Sözü (2)** isimli kitapta «el elden üstündür» şeklinde geçen bir söz de divan edebiyatında;

«Pençe-i şîr olsa pençen âhir eylerler şikest

Bu mesel meşhûrdur kim **dest ber bâlâ-yı dest**» (3) ve

1 — از باد هوا آمد و بر باد هوا رفت (Ez bâd-ı hevâ âmed ü berbâd-ı hevâ refî)

Tercümesi: Havadan gelen havaya gider.

2 — **Atalar Sözü. Velet İzbudak.** T. D. K. İst. 1936. sa. 34, no. 280.

3 — دست بر بالای دست (Dest ber bâlâ-yı dest) Tercümesi: El elden üstündür.

«Dest-i hûn-âlûding itti pençe-i mercânnı pest
Bu meseldür il ara kim dest ber bâlâ-yı dest(4) »

beyitlerinde farsça olarak geçmektedir. Yine Şezerat'da:

«Arslan yavrusu arslan olur» (154)

«Ayı yavrusu ayı olur» (506)

şekillerinde geçen iki söz Şeyh Sâdi-i Şîrâzî'nin *Gülîstan*'ındaki:

(5) گرچه با آدمی بزرگک شود گرگزاده عاقبت گرگک شود

beytinde «kurt yavrusu en sonunda kurt olur» şeklinde geçmektedir. Aynı söz *Atalar Sözü* isimli eserde (sa. 41. no. 358) «Kurd enügi yine kurd olur» şeklinde mevcuttur. Bu sözün de diğerleri gibi türkçeden mi farsçaya yoksa farsçadan mı türkçeye tercüme edildiği bilinmemektedir. Aynı ata sözü *Dede Korkut Kitabı*'nda (6) «Aslan enügi yine aslandur» şeklinde geçmektedir.

Bu güne kadar atasözlerine ait bir çok makale, kitap, tetkik... vs yayınlanmıştır. Bu konuda en derli toplu eser Ömer Asım Aksoy'un «Atasözleri ve Deyimler» adlı, içinde çok kıymetli bir atasözleri bibliyografyası bulunan eseridir. Bu eserde atasözleri ve deyimler belirtilmiş, atasözleri ve deyimlerin çeşitli hususiyetleri örneklerle izah edilmiştir. Daha sonra bu güne kadar yayınlanan belli başlı atasözü kitapları tenkit edilmiştir. Eserin metin kısmında önce atasözleri, daha sonra deyimler numaralı olarak verilmekte, metinden sonra kelime dizini yer almaktadır. Eserin son bölümünü de zengin bir atasözleri bibliyografyası teşkil etmektedir.

İtina ile hazırlanmış bu kitapta da gözden kaçmış bazı yanlışlar bulunmaktadır. Meselâ:

Ömer Asım Aksoy atasözlerinin donmuş bir kalıp olduğunu ve bazı atasözlerinin de bir kaç kalıbı bulunduğunu, fakat her kalıbın ayrı atasözü olarak tanındığını söyleyerek örnek vermektedir. (Bkz. *Atasözleri ve Deyimler*. sa. 19).

«Denize düşen yılanı sarılır.» ve

«Denize düşen yosuna sarılır.»

4 — Kemal Eraslan. *Seydi Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri* T. D. E. D. XVI. sa. 46.

5 — گرگزاده عاقبت گرگک شود (Gürgzâde âkîbet gürg şevêd) Tercümesi:

Kurt yavrusu en sonunda kurt olur.

6 — Muharrem Ergin. *Dede Korkut Kitabı*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1964. sa. 95.

Bize göre verilen bu iki örnek ayrı kalıpları olan iki ayrı atasözü değil tek bir atasözüdür ve bu iki şekil bölgelere ait iki değişik söyleyiş olup birinci söz daha yaygındır. Esasında bu iki atasözünün değişik kalıp sayılması için bu iki atasözünde fikir birliği - şekil ayrılığı olması lâzımdır.

«Denize düşen yılanı sarılır»

«Suya düşen dal arar» veyahut;

«Arslan yatağında, yiğit çağında » (§. 164)

«Arslan postunda, gönül dostunda » (A. 232) örnekleri gibi.

Yine bazı atasözleri çeşitli bölgelerde çeşitli şekillerde bulunurlar. Bunlardan bir tanesi umumileşerek yazı diline geçer, diğerleri mahallî olarak kalır. Meselâ:

«Aç tavuk kendini buğday ambarında sanır.» (A.49) sözü metnimizde:

«Aç tavuk mânâda kendin anbarda sanır.» (§. 86) ve

«Aç tavuk düşünde darı görür.» (§. 79)

şekillerinde değişik olarak geçmektedir. Bu hususiyeti taşıyan atasözleri çoktur.

«Alet işler er ögünür.» (A. Sözü. 322)

«Alet işler el övünür.» (A. 150) Umumî

«Engez işler el övünür» (——) Mahalli

«Avadan iş görür el ögünür.» (§. 470) Mahalli —Adana—

«At işler er öginür.» (Dede Korkut Kitabı sa. 33)

«Acı patlıcanı kırağı çalmaz.» (D.75; A. 17) Umumî

«Acı patlıcanı kırağı yakmaz»(——) Mahallî — Trakya havalisi —

«Acı patlıcanı soğuk urmaz.» (§. 89) Mahallî —Adana—

«Kırağı telh badıncanı çalmaz.» (——) Mahallî —Doğu illeri—

gibi atasözleri örnek olarak verilebilir.

Yayınladığımız, **Çukurova**'ya ait mahallî atasözleri ve deyimleri ihtiva eden, bu metin Büyük babam **Muallim Osman Fikri (Sertkaya)**'nın 1330-1331 (1914 1915) senelerinde, onbeş günde 16 sahifelik bir forma halinde, gayet güzel bir hat ile yazdığı **ŞEZERAT (7) (Altın kırıntıları)** adlı yarı antoloji

7— **Şezerat Çukurova**'da **Çukurova Çiftliği**'nde yazılmıştır. İlk sayısı 25/kannunu evvel /1330, son sayısı .. /../1331 tarihini taşımaktadır. **Ş e z e r a t** 19 sayı olup 304 sahifedir. Edebi yazılar 16. sayıda son bulmakta, diğer üç sayıda ise şahsi notlar bulunmaktadır. 16. sayının tarihi 25/Mart/1331 (salı) dır. **Şezerat**'ın boyu 20 cm, eni 15 cm'dir. Sahifeler, kenarlarında 1,5 cm boşluk bırakılarak, 1 mm aralı iki çizgi ile çerçeveslendirilmiştir. Metin umumiyetle çift sütün olarak yazılmıştır.

mahiyetindeki mecmualarından alınmıştır.

Şezerat'daki atasözleri ve deyimler **Çukurova**'ya ait mahallî söyleyiş hususiyetlerini ihtiva etmektedir. Yazı dilinde kullanılan atasözleri ile metnimizdeki atasözleri karşılaştırıldıkları vakit bu mahallî farklar kendisini göstermektedir.

- «Acı patlıcanı kırağı çalmaz.» (A.17)
- «Acı patlıcanı soğuk urmaz.» (§. 89)
- «Ağaca balta vurmuşlar, sapı bendendir (bedenimden) demiş.» (A. 70, D. 160)
- «Ağaçlar baltadan şikayet etmişler de, sapım sizden diye cevâb-ı red almışlardır.» (§. 247)
- «Ak göt (don), kara göt (don) geçit başında belli olur.» (A. 117)
- «Ak bacak kara bacak geçitte belli olur.» (§. 274)
- «Akar su pislik tutmaz.» (A. 113)
- «Akan su pisi tutmaz.» (§. 278)
- «Araba devrilince yol gösteren çok olur.» (A. 206)
- «Araba kırılınca yol çok bulunur.» (§. 157)
- «Arnavuda demişler ki; cehenneme gider misin. Maaş kaç diye sormuş.» (§. 168)
- «Arnavuda sormuşlar cehenneme gider misin diye. Aylık kaç demiş.» (A. 22)
- «Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.» (A. 267)
- «Ateş yanmazsa duman çıkmaz.» (§. 39)
- «Az veren candan, çok veren maldan.» (A. 315)
- «Az veren candan verir, çok veren maldan verir.» (D. 141)
- «Az veren maldan, çok veren candan olur.» (§. 197)

Bu hususta daha iyi bir fikir verebilmek için yayınladığımız metin **Ebuzziyâ**'nın **Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye** ve **Ö. A. Aksoy**'un **Atasözleri ve Deyimler** adlı eserleri ile karşılaştırılmış ve tespit edilen farklar dip notu olarak gösterilmiştir.

Mahallî hususiyetleri gösteren bu atasözlerinin yanında bir çok eski Türk atasözünün de metnimizde geçtiği görülmektedir. Bazı etnik hususiyetleri aydınlatması bakımından bu ata sözlerini de belirtiyoruz.

- Acıyan işek atdan geçer. (A. Sözü. 373. Bkz. §. 30)
- Od kış gününün gülistanıdır. (A. Sözü 161. Bkz. §. 40)
- Atunı dost bigi sakla, düşman bigi bin. (A. Sözü 174. Bkz. §. 64)
- Cahilün dostluğundan alimün düşmanlığı yeğdür. (A. Sözü. 58. Bkz. §.100)

- Kişidir yoğusa pulu işekdür işek atlas ise çulu. (A. Sözü. 674. Bkz. §.118)
- Azı bilmeyen çoğı hiç bilmez. (A. Sözü. 152. Bkz. §. 211)
- Azaçuk işüm kavgasuz başım (A. Sözü. 171. Bkz. §. 213)
- Anasın gör kızın al, kıyısın gör bezin al (A. Sözü. 7. Bkz. §. 392)
- Alet işler er öğünür. (A. Sözü. 322. Bkz. §. 470)
- Eşeği düğüne okumuşlar ya su eksüktür ya odun eksüktür. (demiş). (A. Sözü. 242. Bkz. §. 607)
- İşeği tımarlayan osuruğuna katlanur. (A. Sözü. 672. Bkz. §. 610)
- Asıl asmas sağ yiyemez. (A. Sözü. 19. Bkz. §. 634)

Metnimizde sadece ata sözleri ve deyimler değil, Türkçe, arapça, farsça beyitler ve güzel sözler de vardır. Bu makalede güzel sözler ve beyitler mümkün olduğu kadar belirtmeye çalışılmış fakat atasözü ile deyimler ayırılmamıştır.

Metnimizdeki türkçe beyitler: (3, 118, 120, 126, 205, 206, 233, 245, 256, 292, 303, 331, 484, 515, 524, 575, 577, 591,), arapça - farsça sözler ve beyitler: (232, 268, 270, 361, 372, 397, 398, 521, 536, 537, 539, 545, 561, 593, 633, 645, 646, 656,), güzel sözler: (309, 402, 403, 406, 543, 548, 549, 550, 554, 555, 560, 563, 564, 582, 584, 585, 592, 657, 658, 659, 660, 663) numaralı beyitlerdir. Türkçe, arapça, farsça beyitler ile güzel sözleri hariç tutarsak metnimizin 550 - 600 civarında mahallî atasözü ve deyimini ihtiva ettiğini söyleyebiliriz.

Şezerat'daki bazı atasözleri Atasözleri ve Deyimler ile Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye'de değişik olarak bulunmaktadır.

- Arayan mevlâsını da , belâsını da bulur. (§. 172)
- Arayan mevlâsını da bulur, belâsını da bulur. (D. 110)
- Arayan mevlâsını da bulur belasını da. (A. 209)
- Atdan çabuk gider fakat eşeğin canı yanarsa. (§. 30)
- Eşeğin canı yanarsa attan yürük olur (D. 423)
- Canı yanan eşek attan yürük olur. (A. 479)
- Az veren maldan, çok veren candan olur. (§. 197)
- Az veren candan verir, çok veren maldan verir. (D. 141)
- Az veren candan, çok veren maldan. (A. 315)

Yine Atasözleri ve Deyimler ile Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye'de mısra halinde geçen bazı atasözleri Şezerat'da beyit halinde geçmektedir.

- Adam adamdır olmasa da bir pulu
Hayvan hayvandır atlastan olsa çulu. §. 118 (Bkz. A. 56)
- Adamı keyfe getirir kahvenin kaynaması
- Eşeği yoldan çıkarır sıpanın oynaması §. 126 (Bkz. A. 715)

— Anlayana sivri sinek saz

Anlamayana davul zurna az Ş. 292 (Bkz. D. 225, A. 204)

— Alışına göre verişim

Tarhana aşına bulgur aşım. Ş. 331 (Bkz. D. 251, A. 1499)

Metnin imlâsında yazı dili esas tutulmuştur.

Metindeki noktalama işaretleri asli işaretlerdir. Tarafımızdan işaret konulmamıştır.

Metin aslına uygun olarak verilmiş, sözler ayrıca bir alfabetik sıraya sokulmamıştır.

KISALTMALAR

A. Sözü. —Atalar Sözü.

A— Atasözleri ve Deyimler

D— Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye

Ş— Şezerat

Bkz.— Bakınız

N E S Â Y İ H - İ M E Ş H Ü R E

yâhût

—Güzel Sözler—

“Harfü'l-elif”

—A—

- 1 — Âb-ı hayat âhirette içilir.
- 2 — Abdest kuş gibi namaz taş gibi olmalıdır.
- 3 — Âbdâne gezdirir yeryer beni.
Âkibet bir gün olur yer yer beni.
- 4 — Abdalın karnı doyunca gözü yolda olur.
- 5 — Abdal olmazsa kalbur, elek pahaya çıkar.
- 6 — Abdalın karnı doysa da gözü doymaz.
- 7 — Âb ü havâsı güzel olan mahalden daha iyi yer olmaz.
- 8 — At ölür meydan kalır, yiğit ölür şân kalır.
- 9 — At alan Üsküdar'ı geçti.
- 10 — At et yemez.
- 11 — At çalıdıktan sonra ahırın * kapısını kapar.
- 12 — At korktuğu yerden sıraca * getirir.
- 13 — At sahibine eşinir.
- 14 — At, avrat, silah insan için birer murattır.
- 15 — At, avrat, silah emânet verilmez.
- 16 — At ve dana * serpilir, insanı kıymet gezdirir.
- 17 — At bulunur, eğer bulunmaz.

-
- 4 — (A. 4)
 - 8 — (D. 8; A. 281)
 - 9 — (D. 5)
 - 11 — İmlâ. آخوړك (D. 21)
 - 12 — İmlâ. صيراجه
 - 13 — (D. 37) eşinir: göre eşer: (A. 282) eşinir; göre eşer (kişner)
 - 16 — İmlâ. آت و دانه

- 18 — At yedi gün, it yediği gün.
 19 — At kademi, it kademi, illâ avrat kademi.
 20 — At sahibini tanır.
 21 — At binicisini bilir.
 22 — At ver dost ol, kız ver düşman ol.
 23 — At bir evin yiyeceğini yer.
 24 — At bulunur meydân bulunmaz, meydân bulunur küheylân bulunmaz.
 25 — At idmansız çok kaçamaz.
 26 — At insana arkadaşdır.
 27 — At gibi yemeği yemeli, eşek gibi çalışmalı.
 28 — At arabasıyla öküz arabası bir olamaz.
 29 — At düz ovalarda, ester kayalıklarda makbûldür.
 30 — Attan çabuk gider, fakat eşeğin canı yanarsa.
 31 — Ata inkisârı insanı kibrit gibi yakar.
 32 — Ata hakkı ödeşilmez helâl etmeyince.
 33 — Atalar sözünü dinlemeyeni yabana atarlar.
 34 — Atasını dinlemeyen sonunda perîşan olur.
 35 — Atalar insana kötü yol göstermezler.
 36 — Atta karın, yiğitte burun olur.
 37 — Attığın taş yerini bulmazsa ne yapsan çaresiz.
 38 — Ateş çok olursa duman az olur.
 39 — Ateş yanmazsa duman çıkmaz.
 40 — Ateş kenârı kış gününün lâlezârıdır.
 41 — Ateş ile barut bir arada durmaz.
 42 — Ateş ile oyun olmaz.
 43 — Ateş kışın meyvasıdır.
 44 — Ateş böceği de ateşi sever.
 45 — Ateş alan cürmü kadar yer yakar.

-
- 18 — (A. 286) gün; günde
 21 — (D. 17); (A. 264) bilir: tanır
 24 — (D. 18; A. 265) küheylân: at (Bkz. A. 279)
 30 — (Bkz. A. 479)
 33 — (D. 6; A. 256) dinlemeyeni: tutmayan
 36 — (A. 284) yiğitte burun olur: yiğitte burun
 39 — (A. 267) yanmazsa: olmayan yerden
 40 — (Bkz. D. Say. 10. sat. 3)
 43 — (D. 33) kışın: kış gününün
 45 — (D. 26) olan: olsa

- 46 — Ateş olmaz(sa) her şey noksan kalır.
 47 — Ateş bulunmayan yerde iş de görülmez.
 48 — Ateş saçağa sarmazdan evel çaresine bakmalı.
 49 — Ateşsiz yemek pişmez.
 50 — Ateşin düşmanı su, topraktır.
 51 — Ateşin dostluğu olmaz.
 52 — Ateşe dağlar da dayanmaz.
 53 — Ateşe yakın olan kızınır.
 54 — Ateşe yakın olan evvel yanar.
 55 — Atın ürkeği, yiğidin korkağı.
 56 — Atın ölümü arpadan olsun.
 57 — Atın biçimine bakma, kaba çişine bak.
 58 — Atın çok kaçanı yarışta belli olur.
 59 — Atın kıymeti sahibi yanında bilinir.
 60 — Atın iyisi insanın güzel arkadaşıdır.
 61 — Atın yiğidi çok arkadaştan evlâdır.
 62 — Atın cins olması huyundan belli olur.
 63 — Atın çok kaçacağı b..... bilinir.
 64 — Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binmeli.
 65 — Ata binenin, kılıç kuşananın, iş becerenin.
 66 — Ata güvenmeyen cirit oynamaz.
 67 — Atlar tepişir, eşekler ezilir.
 68 — Atlıya yol dayanmaz.
 69 — Atlı ile yaya bir olamaz.
 70 — Atlı yayadan daha evvel menzil-i maksûduna erer.
 71 — Atıcı kuş uçurmaz.
 72 — Atılan tüfeğin kurşunu geri * alınmaz.
 73 — Atisini düşünmeyenler sonunda aç kalırlar.
 74 — Ati için her adam çalışır, çalışmalıdır.
 75 — Atisini düşünenler aç kalmazlar.

-
- 51 — (D. 34)
 55 — (A. 275)
 56 — (A. 274)
 64 — (D. 48) bakmalı: bakıp; binmeli: binmelidir; (A. 252)
 65 — (Bkz. D. 16; A. 263)
 67 — (A. 277) (arada) (Bkz. D. 20)
 69 — (D, 40) olamaz: değildir.
 72 — İmlâ. کیرو

- 76 — Atılan ok geri dönmez.
 77 — Aç ayı oynamaz.
 78 — Aç aç ile yatınca arada dilenci doğar.
 79 — Aç tavuk düşünde darı görür.
 80 — Aç kurt her şeye kendini saldırır.
 81 — Aç it fırın * damını yıkar.
 82 — Aç koyma hırsız eden, çok söyleme yüz­süz eden.
 83 — Aç esner, aşık gerinir.
 84 — Aç ile eceli gelen söyleşir.
 85 — Acın ekmeği koynunda gerek.
 86 — Aç tavuk mânâda kendin anbarda görür.
 87 — Açlık insana her şeyi yaptırır.
 88 — Acı acıya, su satıcıya.
 89 — Acı patlıcanı kırağı çalmaz.
 90 — Acımaz kestiği parmak şer'in.
 91 — Acının sonu tatlı olur.
 92 — Acının üstüne yenir tatlı.
 93 — Aç iken çok su içmek insana yaramaz.
 94 — Aç gözünü açarlar gözünü.

- 76 — (D. 52; A. 269)
 77 — (D. 60; A. 25)
 78 — (D. 53; A. 20)
 79 — (Bkz. D. 62; A. 49)
 80 — (D. 62; A. 44) her şeye kendini: arslana
 81 — İmlâ. فوروں (Bkz. A. 43)
 82 — (Bkz. A. 524)
 83 — (D. 54; A. 29)
 84 — (D. 58; A. 42)
 86 — (Bkz. D. 62; A. 49)
 89 — (D. 75; A. 17) soğuk urmaz: kırağı çalmaz.
 90 — Bu mısra Şinâsî'de:

Olduğuyçün kılıcı hak şer'in
 «Acımaz kestiği parmak şer'in»

(Beyt-i müfret)

şeklinde geçer. (Bkz. D. sa. 278; Müntehâbât-ı Eş'arım. Divân. İst. 1945 sa. 33; Müntehâbât-ı Eş'âr. Ank. 160. sa. 62)

- 94 — (Bkz. D. 81); (A. 31)

- 95 — Açıldı bâb-ı fitne-i devrân taraf taraf.
 96 — Açık kabı it yalar.
 97 — Açık kapıya herkes girer.
 98 — Açık g... kim tükürmez.
 99 — Ahrazın dilinden sahibi anlar.
 100 — Ahmak dosttan akıllı düşman iyidir.
 101 — Ahmak odur ki vicdânına karşı mahkûm olur.
 102 — Ahmak olanlar vicdânın ne olduğunu anlayamazlar.
 103 — Adın ne? Mülâyim Efendi. Sert olsan ne yapacaksın.
 104 — Adın ne? Berber Ahmet. Sanatın? ikisini birden söyledik ya.
 105 — Adam eti ağırdır.
 106 — Adama adam lâzım olur.
 107 — Adsız insan olmaz.
 108 — Adam adama iyilik yapmak, Cenâb-ı Hakka da ibâdet etmek için yaratılmışlardır.
 109 — Adam adamı bir kere aldatabilir.
 110 — Adam adamı aldatmak için çok müşkilat çekmez.
 111 — Adam adamın zehrini alır.
 112 — Adam/adamla iş görebilir.
 113 — Adam adama yardım etmekle kendisine nakîse gelmez.
 114 — Adam aldatmak kolay, fakat gönlünü yapmak güçtür.
 115 — Adamın kötüsü koğunu dinler.
 116 — Adamın iyisi sözünün üstüne gelir.
 117 — Adamın verdiğiinden bir semere hasıl olmaz, insana Allah vergisi olmalıdır.
 118 — Adam adamdır olmasa da bir pulu
 Hayvan hayvandır atlastan olsa çulu.
 119 — Adam adamla konuşur, sohbet eder.
 120 — Adama adam gerektir adam ede adamı.
 Adam adam olmayınca adam etmez adamı.
 121 — Adam adama her zaman için lâzımdır.
 122 — Adamın hayvaniyeti yemekle, insaniyeti okumakla kaimdir.
 123 — Adam odur ki ikrârından dönmeye.

105 — (D. 86; A. 61)

106 — (D. 89; A. 53) Adama adam: Adam adama; (A. 53) lâzım: gerek

109 — (D. 90; A. 57) aldatabilir: aldatır; (A. 57) defa: kere

118 — (A. 56) olmasada bir: olmazsa da; hayvan hayvandır atlastan olsa: eşek eşektir, olmasa da

- 124 — Adam odur ki sözünde sebât ede.
 125 — Adamdır adamı adam eden.
 126 — Adamı keyfe getirir kahvenin kaynaması
 Eşeği yoldan çıkarır sıpanın oynaması.
 127 — Adamın iyisi alış verişte belli olur.
 128 — Adamın iyisinin ağzından yalan çıkmaz.
 129 — Adamdır adamdan hiç bir şey dirîg etmeyen.
 130 — Adamı, fakir, zengin eden âilesidir.
 131 — Adam evvel Allah, saniyen âilesinden korkar.
 132 — Adamın fukarâsı olmaz, çalışmayanlar fukarâdır.
 133 — Adamın korkağı hiç bir iş yapamaz.
 134 — Adam okuyup yazmakla adam olabilir.
 135 — Adamın fenâsı boş gezenleridir.
 136 — Adamın iyisi işinden bilinir.
 137 — Adamın iyisi işsiz kalmaz.
 138 — Adam adama dâimâ muhtaçtır.
 139 — Adam adama kavuşur, dağ dağa kavuşmaz.
 140 — Adamın yaptığı kötülük kendisinde kalır.
 141 — Adam olan hemcinsine dâimâ muâvenet eder.
 142 — Adamın iyisi kimsenin aleyhinde bulunmaz.
 143 — Adamın iyisi kendi halinde olanlarıdır.
 144 — Adam olan fenâlığa irtikâp etmez.
 145 — Adam olan adamlarla yaşar
 146 — Adam olan namusuyla yaşar.
 147 — Adam olmayan adama söz kâr etmez.
 148 — Adamın adamlığı olur.
 149 — Adam olan adam hiç bir şeye yoksulluk çekmez.
 150 — Adam olana bir söz kâfidir.
 151 — Adam olmak isteyen adamın gönlü alçak olmalıdır.
 152 — Adamlık her kese iyilik etmek demektir.
 153 — Armudun iyisini ayı yer.
 154 — Arslan yavrusu arslan olur.

-
- 123 — (D. 92)
 126 — (Bkz. A. 715)
 127 — (D. 88; A. 63)
 136 — (Bkz. A. 66)
 139 — (Bkz. A. 531)
 150 — (A. 68) kâfidir: yeter.

- 155 — Arkadaşla yola giden yolu çabuk bitirir.
 156 — Araba hayvanı binek olamaz.
 157 — Araba kırılınca yol çok bulunur.
 158 — Arslan yatağından bellidir.
 159 — Arslanın erkeği(de), dişisi de arslandır.
 160 — Arı balı çiçeklerden toplar.
 161 — Arı çalışkan bir hayvandır.
 162 — Arı gibi çalışkan olmalıdır.
 163 — Arslan postunda yakışır.
 164 — Aslan yatağında, yiğit çağında .
 165 — Arslandan korkmayan mahlûk yoktur.
 166 — Ark ayıklanır amma kokusu gitmez.
 167 — Armut, piş ağzıma düş.
 168 — Arnavuda demişler ki, cehenneme gidermisin? Maaş kaç diye sormuş.
 169 — Arkanda yumurta küfesi yok ya.
 170 — Artık aş, karın ağrıtmaz.
 171 — Aramazlar gurbet elde yitene.
 172 — Arayan mevlâsını da, belâsını da bulur.
 173 — Arzu, heves her şeyi elde ettirir.
 174 — Arzu olmazsa hiçbir şey olmaz.
 175 — Arayan aradığını bulur.
 176 — Arımın sırrına Hüdâdan başka kimse vakıf olamaz.
 177 — Arkadaşın iyisi kardeşten ileridir.
 178 — Arkadaşsız yola giden çok yorulur.
 179 — Arkadaşın iyisi yemek yerken belli olur.
 180 — Armudun lezzeti başka, elmanın tadı başka.
 181 — Arslan bile insanın hilesinden korkar.
 182 — Arama. Kötü ise arkadaşın.

-
- 154 — (Bkz. Ş. 506 ve D. 118)
 157 — (Bkz. D. 2564; A. 206)
 158 — (D. 119; A. 233)
 163 — (D. 117)
 164 — (D. 120)
 167 — (D. 127; A. 2042)
 168 — (Bkz. A. 22)
 169 — (D. 122; A. 2035) Arkanda: Arkasında; (D. 122) dönüverir.
 170 — (Bkz. D. 113; A. 742)
 172 — (Bkz. D. 110; A. 209)

- 183 — Aranır kötüler yanında her vakit iyi.
 184 — Armut sapından, insan dilinden tutulur.
 185 — Aratır dâimâ gelen gideni.
 186 — Artırır her şeyini, sözünde, özünde doğru olan.
 187 — Aramamak olur mu insan ciğer pâresini.
 188 — Aramızdan kara kedi mi geçti.
 189 — Arpa. Buğday olmaz.
 190 — Arayıcının * yediği dayak hesâba gelmez.
 191 — Arayıcı * döğüşenlerden fazla sopa yer.
 192 — Az çoğa tabidir.
 193 — Az olsa her metâ ona halk çok paha verir.
 194 — Az ile çok bir olmaz.
 195 — Az çoğun yanına koşar.
 196 — Az el işte, çok el aşta.
 197 — Az veren maldan, çok veren candan olur.
 198 — Azılı ile başa çıkılmaz.
 199 — Aza kanâat eden aç kalmaz.
 200 — Aza kanâat bitmez, tükenmez bir hazinedir.
 201 — Azdan az, çoktan çok gider.
 202 — Az sabırdâ çok kerâmet vardır.
 203 — Az tama * çok ziyan getirir.
 204 — Az sadaka çok belâyı def eder.
 205 — Azacık azacık olur bisyâr.
 Tanelerle dolar koca anbar.
 206 — Az çok hayâlden gelir tesliyet
 Hep iğbirârdır yüzü gülmez hakîkatın.
 207 — Az kaldı maraz kaldı.
 208 — Azat, buzat. Cennet kapısında beni gözet.
 209 — Azmış eşek, attan yeğin gider.
 210 — Azı görmeyen, çoğu bulamaz.

185 — (Bkz. A. 759)

188 — (D. 108) Aramızdan: Aralarından; kedi mi: kedi; (Bkz. A. 1997)

190 — İmlâ. آرايىڭ Arayıcının (?) “Ayırıcının, aracının” manasındadır (?).

191 — İmlâ. آرايىڭ Arayıcı (?) “Ayırıcı, aracı” manasındadır (?).

192 — (D. 136)

196 — (Bkz. A. 308)

197 — (Bkz. D. 141, A. 315)

203 — (tama' > tamah)

- 211 — Azı bilmeyen, çoğu anlayamaz.
 212 — Aza kanâati olmayan çoğu bulmaz.
 213 — Azıcık aşım, kavgasız başım.
 214 — Az çoğun yanına davetsiz, çok azın yanına davetle gider.
 215 — Az mal göz çıkarmaz.
 216 — Azmış adamın önünü almak güçtür.
 217 — Az zamanda çok şey öğrenmek okumakla olur.
 218 — Az azı teper, çok çoğu eker.
 219 — Azılı it sahibini dalar.
 220 — Arzu olmazsa hiç /bir şey husûl bulmaz.
 221 — Azar işitmek istemeyen uslu oturur.
 222 — Az çoğun yanında ezilir.
 223 — Azar, azar. Çok olur.
 224 — Azıtılan kedi, köpek iyi değildir.
 225 — Az sözden, çok şey çıkaran insandır.
 226 — Azı bulmak için çalışan, çoğu bulmakta güçlük çekmez.
 227 — Az çoğun küçük kardeşidir.
 228 — Adamına göre şamar vururlar.
 229 — Astarı yüziünden pahalı.
 230 — Astarsız yorgan insanı ısıtmaz.
 231 — Asiyâb-ı devleti bir har da olsa dönderir.
 232 — Metinde: **Asâyîş-i dû gîfî tefsîr-i in dû harfest**
Bâ dûstân telattuf, bâ düşmenân müdârâ
 233 — Asiyâbın deliğinden baktım ârden pek beyaz
 Sen çıkar kendim koyayım, deliği boş kalmasın.
 234 — Aş taşınca kepçe bir paha olmaz.
 235 — Aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık.

213 — (D. 143; A. 309)

229 — (D. 146)

231 — (D. 148)

232 — Metinde: **Asâyîş-i dû gîfî tefsîr-i in dû harfest**

Bâ dûşmân telattuf bâ dûşmânân müdârâ

şeklinde geçen bu beyit meşhur İran şairi Hâfız-ı Şîrâzî'nin ünlü bir gazelinden alınmıştır. Tercümesi: (İki dünyanın rahatlığı şu iki sözün tefsirindedir. dostlar ile nazikâne muâmele, düşmanlar ile iyi geçim.)

234 — (D. 152; A. 244) kepçe bir: kepçeye, kepçe

235 — (Bkz. D. 149; A. 2059)

- 236 — Aş deliye kaldı.
 237 — Aşta çabuk, işte çabuk olmalı.
 238 — Aşta sabah, işte sabah görülür.
 239 — Aş isteyen iş aramalıdır.
 240 — Aşısı olmayan elbette çiçek çıkarır.
 241 — Aş soğuk yenirse lezzeti olmaz.
 242 — Aşılanmış su makbûldür.
 243 — Aş olmazsa iş olmaz.
 244 — Adanada eğlenme, eğlenirsen evlenme, evlenirsen arlanma.
 245 — Adanada var bir ehl-i fesad.
 Rûz-i şeb fikr-i fasîdi eder yâd.
 246 — Ağanın keyfi oluncaya kadar, fakirin canı çıkar.
 247 — Ağaçlar baltadan şikâyet etmişler de, sapım sizden diye cevâb-ı red almışlardır.
 248 — Ağaç dalına göre gürler.
 249 — Ağlamayan çocuğa meme vermezler.
 250 — Ağır otur batman dök.
 251 — Ağaç yaş iken eğilir.
 252 — Ağır taşı yel uçurmaz.
 253 — Ağalık bostanda bitmez.
 254 — Ağası çok olan yerde hiç iş yapılamaz.
 255 — Ağ ile balık tutulur.
 256 — Ağustosta suya çıksam balta kesmez buz olur.
 On beş yaşında bir kız alsam kırk yaşında dul olur.
 257 — Ağadan bir at isterim. Verirse de keyfine vermezse de.
 258 — Ağasız köy parasız kasaya benzer.
 259 — Ağıl olmazsa ziyan çoğalır.
 260 — Ağaç yetiştirmek çok sevaptır.
 261 — Ağaç yetiştirmek evlât yetiştirmek gibidir.
 262 — Ağır otur ki mollâ desinler.
 263 — Ağır basınca hakikat kalkar.

247 — (Bkz. D. 160; A. 70)

248 — (A. 78) dalına göre: yaprağıyla

249 — (Bkz. A. 97)

250 — (Bkz. A. 90)

251 — (D. 162; A. 79)

252 — (A. 93) taşı: yongayı; uçurmaz; kaldırmaz

262 — (D. 169; A. 91) mollâ: bey

263 — (D. 164) hakikât: یکن

- 264 — Ağaç tohumdan, ağ örümcekten çıkar.
 265 — Ağlanır. Baht-ı karaya ağlanır.
 266 — Ağrısız baş mezarda gerek.
 267 — Ağaya at, insana ad yakıştır.
 268 — **Aferin ey mürg-i âb .** درویش شاذند کوندند
 269 — Aferim diye çamura çöküp de tekrar kalkan eşeğe derler.
 270 — **Afetü'l-ilmî en-nisyân.** Yani ilmin birinci düşmanı unutmaklıktır.
 271 — Afet-i devrân, mülk-i Süleymân.
 272 — Aftosu olanın parası az olur.
 273 — Afâtın iyisi olmaz.
 274 — Ak bacak, kara bacak geçitte belli olur.
 275 — Ak itin pamukçuya zararı var.
 276 — Ak akça kara gün içindir.
 277 — Ak ite ayran(?) savıyon.
 278 — Akan su pisi tutmaz.
 279 — Akşamın hayrından sabahın şerri iyidir.
 280 — Akşamki işini sabaha koyma.
 281 — Ak baba büyük bir kuştur.
 282 — Akçanın gittiğine bakma, işin bittiğine bak.
 283 — Akça olmazsa bir şey yapılamaz.
 284 — Akça ile her iş görülür.
 285 — Akçanın kötüsü olmaz.
 286 — Akçanın geçmeyeni sahibinde kalır.
 287 — Akça akça kazanır, yahşi yiğit bel teper.
 288 — Akşamdan sonra sabahlar hayır olsun olmaz.
 289 — Akşamdan sonra elbette sabah gelecektir..
 290 — Akşam olmazsa sabah bulunmaz.
 291 — Akşam görülen iş başka, gündüz başka.

266 — (D. 166; A. 101)

274 — (Bkz. A. 117)

275 — (A. 135) itin: köpeğin; pamukçuya: pamuk pazarına; var: vardır.

276 — (D. 202; A. 111)

278 — (D. 201) Akan: Akar; pisi: murdar; (A. 113) Akan: Akar; pisi: pislik

279 — (D. 201; A. 137) iyidir: yeğdir.

280 — (D. 214) Akşamki: Akşamın; koyma: bırakma; (Bkz. A. 456)

282 — (D. 207)

288 — (Bkz. D. 212)

- 292 — Anayana sivri sinek saz
Anlamayana davul zurna az.
- 293 — Anlamadan anladım demek çok fenâ bir şeydir.
- 294 — Anlatılmayan bir şey tekrar söylenir.
- 295 — Anlamak öğrenmek demektir.
- 296 — Anlatışa göre müftü fetvâ verir .
- 297 — Anlayana bir söz kâfidir.
- 298 — Anlamayana laf anlatmak, deveye hendek atlatmaktan güçtür.
- 299 — Anladık pederin bayraktar olduğunu.
- 300 — Anılan adamın kulağı çınlar.
- 301 — Anladı diye gübrelikte debelenen merkebe derler.
- 302 — Anılmak isteyen adam her kese iyilik yapar.
- 303 — Altı da bir üstü de birdir yerin
Mevt ise son rütbesidir askerinin.
- 304 — Almadan vermek Allaha yakışır.
- 305 — Allah mucid-i cihândır.
- 306 — Alma alı, satma kırı. İllâ doru illâ doru.
- 307 — Alçak daldan murt yenmez.
- 308 — Alçalır elbette haddinden ziyâde yükselen.
- 309 — Allah rabbimiz, İslâmiyet dinimiz, Muhammed Mustafa sallallahu taâlâ aleyhi ve sellem hak peygamber olduğuna kani olan kimse cennetlidir.
- 310 — Allahu taâlâ mevcut olmayaydı dünya olmazdı.
- 311 — Allah tahâretsiz kılınmış namazı kabul etmez.
- 312 — Allah yapar , kullar şaşar.
- 313 — Allahın işine karışılmaz.

292 — (D. 225) saz: sazdır; az: azdır; (A. 204)

296 — (D. 223) Anlatışa: Anlatılışa; (D. 223; A. 203) Müftü fetva verir:
verirler fetvayı.

299 — (Bkz. A. 1982)

303 — Bu beyit Namık Kemal'in «Vatan yahut Silistire» adlı eserinden
İnmiştir. Aslı:

«Yare nişandır tenine erlerin
Mevt ise son rütbesidir askerinin
Altı da bir üstü de birdir yerin
Arş yiğitler vatan imdâdına» şeklindedir.

304 — (A. 173) yakışır: mahsus (yaraşır)

306 — (Bkz. A. 177)

- 314 — Altı kaval, üstü şeşhâne.
 315 — Altın pas tutmaz.
 316 — Altın ateşte, insan mihnette belli olur.
 317 — Altın küçük amma kıymeti büyüktür.
 318 — Altını sarrafa sor, cevâhiri kuyumcuya.
 319 — Almak vermekle ödeşilir.
 320 — Aldatanın sonu aldanmaktır.
 321 — Alçak dağlara kar yağmaz.
 322 — Allah kimseyi nâmerde muhtâç etmesin.
 323 — Allahtan gelen her şeye razı olmalıdır.
 324 — Allahın yaptığını mümkünmüdür insan yapa.
 325 — Ala keçiyi gören içi dolu yağ şanır.
 326 — Al bir kaya, nerene dayarsan daya.
 327 — Altın sarı bir yılandır, vicdanları ısırır.
 328 — Allahtan korkmayandan herkes korkar.
 329 — Allahtan korkmayandan her fenâlık olur.
 330 — Allahın verdiği ile geçinen Allah adamıdır.
 331 — Alışına göre verişim
 Tarhana aşına bulgur aşım.
 332 — Aldıkmı imamın yuduğunu.
 333 — Allah sabırlı kulunu sever.
 334 — Altı ağızlı arslan mı kesildin.
 335 — Allah var, her şey var.
 336 — Allah deldiği boğazı boş bırakmaz. Fakat az çok çalışmalıdır.
 337 — Allah yapar, kullar sebep olur.
 338 — Allah işini bilir.
 339 — Allahın işine karışmak, günâhkâra mahsustur.
 340 — Allah(ın) yapacağı iş için danışacağı yoktur.

-
- 314 — (D. 241; A. 1925)
 315 — (D. 236; A. 185)
 316 — (D. 232; A. 180)
 318 — (D. 238)
 325 — (A. 133) Ala: Ak; keçiyi: koyunu
 328 — (Bkz. D. 501)
 329 — (Bkz. D. 501)
 331 — (D. 251) Alışına göre: Alışına; Tarhana aşına: Tarhanana; (A. 1499) Alışına göre verişim: Varışına gelişim
 333 — (D. 505; A. 168)

- 341 — Allah birdir, resûl Hak.
 342 — Almak vermekle kaimdir.
 343 — Altın olsun da, artın olsun dememeli.
 344 — Alınan mal göze iyi gözüktür.
 345 — Allahın dediği olur.
 346 — Alış veriş alıp vermekle olur.
 347 — Alacağına şahin, vereceğine serçe.
 348 — Alacak ile verecek ödeşilmez.
 349 — Allah dağına göre kar verir.
 350 — Alan ile satan, sarılıp yatan bilir.
 351 — Al atını, s..... timarını.
 352 — Al üstüne mor yakışır.
 353 — Altın kapı, demir kapıya muhtâçtır.
 354 — Allah herkesin rızıkına kefildir diye itikât etmelidir.
 355 — Allah kimseyi darda koymaz.
 356 — Allah muhânete * kimseyi muhtâç etmesin.
 357 — Aldırma canbaza bak.
 358 — Allah kimseyi gördüğünden geri koymasın.
 359 — Aldanmak akılsızlıktır.
 360 — Aldatmak ahmaklıktır.
 361 — **Allahu a'lem bi's-sevâb.** Yani doğruyu Allahtan başka kimse bilemez.
 362 — Alın teriyle ekmeğini kazanan bahtiyardır.
 363 — Alın açık olarak yaşayan mesuttur.
 364 — Allah kerimdir, kerimin kuyusu da derindir.
 365 — Allah büyük padişahdır.
 366 — Allah kimseye dert verip derman arattırmasın,
 367 — Allahtan gelen kazâyâ, belâyâ herkes razı olur.,
 368 — Alıcı umucu olur.
 369 — Al malın iyisini çekme kaygusunu.
 370 — Alındaki yazgı * ne ise onu çekersin.
 371 — Allahın sevmediğini, peygamber sopa ile kovalar.

347 — (D. 267; A. 1875) serçe: karga.

348 — (D. 268; A. 141) ödeşilmez: ödenmez; (A. 141) Alacak ile: Alacakla

353 — (A. 182) kapı: eşik; kapıya: eşiğe; muhtâçtır: muhtâç olur.

356 — İmlâ muhânet < muhanet < muhânes.

369 — (A. 175)

370 — İmlâ. يازقى

- 372 — **Allahümme ferden** * . Sakın kendini kelden, körden.
 373 — Alışmış kudurmuştan beterdir.
 374 — Alışmışın tövbesi * fâidesizdir.
 375 — Altının kıymetinin çok olması nedretindedir.
 376 — Altın olursa kul çok bulunur.
 377 — Altının gördüğü işi insan göremez.
 378 — Altın çok olursa hasislik artar.
 379 — Altının çok bulunduğu yerde hiçbir şeye ihtiyaç görülmez.
 380 — Altını sevmiyenler pek az bulunur.
 381 — Altın insana hem dost, hem düşmandır.
 382 — Altın olursa dağlar bedestan olur.
 383 — Allaha âsi olan şeytana kul olur.
 384 — Allahın gazabından emin olmayıp dâimâ korkmalıdır.
 385 — Allah zalimler üzerine zulüm yağdırır.
 386 — Aman diyenin amanına şitâp etmek vecîbe-i insaniyededir.
 387 — Amasyanın bardağı, biri olmazsa biri daha.
 388 — Aman dedikte öfke biraz diner.
 389 — Aman denilince ötesi aranmaz.
 390 — A... yakışığı ç.....tir.
 391 — A. buldun k..... mı arıyon.
 392 — Anasına bak kızını al, kenarıma bak bezini al.
 393 — Anaşının ipliğini pazarda satmış.
 394 — Anasından çıplak doğmuş.
 395 — Anası ne ise, danası da o
 396 — Anandan evvel ahıra girme.
 397 — **An 'ademhâ (?) k'ân nedâret çeşm ü gûş**
Çün füsûn hâned hemî âyed becûş.
 398 — **În * ki mi binem bebîdârîst ya râb ya behâb**
Hîştên râ der çünîn nimet pes ez çendin azâb.

-
- 372 — İmlâ. ف دن
 373 — (D. 252; A. 154)
 374 — İmlâ. توبه tevbe. Bu kelime Çukurova ağzında töbe şeklinde söylenmektedir.
 387 — (D. 271); (A. 1953) biri: bir
 391 — (A. 165) sevmediğini; ondurmadığını; kovular: kovar.
 392 — (D. 281) kızını: kızın; bezini: bezin; (A. 201)
 393 — (D. 271) pazarda satmış: satmış; (Bkz. A. 1973)
 398 — Metinde An şeklinde geçmektedir.

- 399 — Anan güzel mi.
 400 — Ana ciğerden yana.
 401 — Anası kızından güzel.
 402 — Ana, babanın bedduâsını alan bir adam hiç bir zaman mesut olmadığı gibi âhirette de azap görür.
 403 — Ana, baba kıymeti elden gittikten sonra bilinir.
 404 — Analar neler doğurur.
 405 — Analar kundağa sarmamış.
 406 — Anasına, babasına, hocasına itâat etmeyen çocuk tazîre, tekdîre cezâyâ lâyıktır.
 407 — Ana hakkı babadan çoktur.
 408 — Ana, baba hakları rızâları tahsil edilmedikçe ödeşilmez.
 409 — Ana inkisâr ederse südü karşılar.
 410 — Ana, bacı yiğidin kalkanıdır.
 411 — Anası s..... kerâmet olmaz.
 412 — Ana kızı, baba oğulu terbiye eder.
 413 — Anaya kız, babaya erkek düşer.
 414 — Anasından ne görürse kız onu yapar.
 415 — Anasının südü daha burnunda.
 416 — Anasından emdiği süd burnundan geldi.
 417 — Analık elinde yaşamak gibi zor bir şey yoktur.
 418 — Ana ile analık hiç bir vakit bir olmaz.
 419 — Analar müşfik olur.
 420 — Ana şefkati, büyük ve çoktur.
 421 — Ana evlâdı uğrunda fedâ-yı can eder.
 422 — Anaların çektiği zahmeti kimse çekmez.
 423 — Analar evlâtlarının fenâ olmalarını arzu etmezler.
 424 — Onun demesiyle iş bitmez.
 425 — Onu gaib etmek istemeyen adım aldanmaz.
 426 — Anaların sözleri dâima iyiliktir.
 427 — Analar fenâlık düşünmezler.
 428 — Ananın ciğeri kendi evlâdıdır.
 429 — Ana aç kalır, evlâdını doyurur.
 430 — Ana süt hakkını dâvâ eder.
 431 — Ana süd başka süde benzemez.
 432 — Anasının südünü emmeyen çocuk yetim kalır.
 433 — Anasının südü temiz olursa kötülük umma.

- 434 — Anaya kız, babaya oğlan çeker.
 435 — Anasının aş, babasının işi sorulur.
 436 — Ana, baba evlâtlarını sevmemek olmaz.
 437 — Annesi güzel olmasaydı babası almazdı.
 438 — Ananın iğnesi, babanın kazması para kazanır.
 439 — Anası kızına, babası her ikisine bakar.
 440 — Anaların yüreği yufka olur.
 441 — Anasının ahlâkı sorulmadan kız alınmaz.
 442 — Ana pişirir, baba da getirir.
 443 — Analığın sözü müessir olur.
 444 — Analık lafı insanın ciğerine ok gibi saplar.
 445 — Analık eline düşmemek için duâ etmelidir.
 446 — Analıktan her türlü kötülük umulur.
 447 — Ana zâyi edilmeğe gelmez.
 448 — Onu zâyi eden hayatın lezzetini idrâk edemez.
 449 — Anası olmayan çocuk öksüz sayılır.
 450 — Ana başka, baba başkadır.
 451 — Av kazana yakın gerek.
 452 — Avcılık iyi bir sıfat değildir.
 453 — Avcının karnı ekmeğe doymaz.
 454 — Avın kaçanı büyük olur.
 455 — Av eti avcının yanında son derece makbuldür.
 456 — Avucuma ne saçtın ki yüzüne çalayım.
 457 — Avucuna osurayım Karebet, beş para da keseden zarar et.
 458 — Avın avanağı * avcının tüfenginin karşısına gelir.
 459 — Avanak adam odur ki okumaz, cahil kalır.
 460 — Avare gezenler her fenâlığa irtikâp eder.
 461 — Ârâmğâhını bilmeyen adam gariptir.
 462 — Avare gezmekten bedâvâ işlemek daha hayırlıdır.
 463 — Avare gezenlerden kimse memnun olmaz.
 464 — Avare gezenler fenâlık yapmasa bile fenâlığı onun üzerine atf ederler.
 465 — Avare gezene kimse merhamet etmez.
 466 — Avareye serseri dahi derler.
 467 — Avanaklar kendini beğenir.
 468 — Avare gezenlerden her şey memûldür.
 469 — Avadan olmazsa iş noksan görülür.

- 470 — Avadan iş görür, el öğünür.
 471 — Ah yerde kalmaz.
 472 — Ah insanı iflâh etmez.
 473 — Ah insanı eritir, kurutur.
 474 — Ay görülünce bayram edilir.
 475 — Ayrandan aşağı katık olmaz.
 476 — Ayranın taşaklısı (?) iyi olmaz.
 477 — Ayranı yok içmeye, taht-ı revânla gider s.....
 478 — Ayvaz kasap, hepsi bir hesap.
 479 — Ayaz beğın çardağı.
 480 — Ayağını sıcak tut başını serin, çok düşünme mevlâ kerim.
 481 — Ay görülmeyince bayram edilmez.
 482 — Ayakkabı dar olursa, dünyanın geniş olması fâidesiz.
 483 — Ayak yorulursa yol yürünmez.
 484 — Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz.
 Şahsın görünür rütbe-i akli eserinde.
 485 — Ayı insana dost olmaz.
 486 — Aynoroz * papası gibi.
 487 — Ayak zahmet çeker kafada akıl olmazsa.
 488 — Ay güneşten ziyâsını alır.
 489 — Ayakla yürünür, el ile yapılır.
 490 — Aylan dirilmiş demektir.
 491 — Ayran suyu eşcârın kökünü kurutur.
 492 — Ayran olursa katık bulunmuş olur.
 493 — Ayna olmazsa insan çehresini göremez.
 494 — Aynaya bakmak sevâptır.
 495 — Aynaya gece bakmak iyi değildir.
 496 — Ayık olan uyanık demektir.
 497 — Analar evlâtlarının dâimâ iyi olmalarına çalışırlar.
 498 — Avadansız iş çabuk biter.
 499 — Avcının felâketi yanında gezer.

-
- 470 — (A. 150) Avadan: Alet; iş görür: işler.
 476 — İmlâ. طاشاقلسی
 477 — (A. 2191)
 478 — (D. 321; A. 2194) hepsi bir: hep bir
 484 — Bu beyit Ziya Paşa'nın «terkîb-i bend»inden alınmış olup 5. bendin 9. beytidir.
 486 — İmlâ. آينورز

- 500 — Avın ahmağı * kurşuna rast gelir.
 501 — Ayı armudu sever.
 502 — Ay gecenin güneşidir.
 503 — Ayıya domuz da düşmandır.
 504 — Ayı müthiş taş atar.
 505 — Ayı hayvânât ve haşerenin en korkağıdır.
 506 — Ayı yavrusu ayı olur.
 507 — Ay aydın hesap belli. Tebriz'e tay almaya gidiyorum.
 508 — Aydınlıksız falı iyi saymazlar.
 509 — Ay batar, gün doğar.
 510 — Ayın ziyâsıyla yol giden yorulmaz.
 511 — Ayı ini, kafir dini.
 512 — Ayıya, dayı denmez.

— E —

- 513 — Ebediyyet bir sırr-ı ilâhi ile meşhûndur.
 514 — Ebedîlik ancak Cenâb-ı hakka mahsustur.
 515 — Ebem edik kaynatır
 Dedem ... oynatır.
 516 — Ekmeği ekmekçiye verde yarısını yerse yesin.
 517 — Etlî s.. de zaife kalkar.
 518 — Et veresiye olur, ciğer veresiye olmaz.
 519 — Et kemiksiz olmaz.
 520 — Et yemeli su içmeli, bal yemeli....
 521 — İttaki şerre men absente ileyli. Yani sakın o adamdan ki ona iyilik etmişsindir.
 522 — Ekmek kalede, it hendekte.
 523 — Etlar içinde keklik, turaç eti pek lezizdir.
 524 — Ekmekçiden aldık verdik kasaba
 Benim aklım ermedi hiç bu hesaba.
 525 — Ekmek çiğnemededen yutulmaz.
 526 — Et kanlı yiğit canlı gerek.

-
- 500 — İmlâ. احمى
 506 — (Bkz. Ş. 154 ve D. 118)
 507 — (Bkz. D. 312; A. 2173)
 516 — (Bkz. A. 650)
 525 — (D. 338) çiğnemededen: çiğnemeyince (Bkz. A. 1193)
 526 — (Bkz. Ş. 332; A. 724)
 527 — (Bkz. D. 346)

- 527 — Ekmeğini katığına denk eden aç kalmaz.
- 528 — Ekmek atlı, sen yaya.
- 529 — Ekmek, su bulunursa başka şeye çok ihtiyaç görülmez.
- 530 — Ekmek bulmak isteyen adam çalışır.
- 531 — Ekmeksiz aş karın doyurmaz.
- 532 — Ekmeğin bayatı daha mugaddîdir.
- 533 — Eserde kâim olan mekaldir. Meel müntakil olur.
- 534 — Ecel gelirse cihâne, baş ağrısı bahâne.
- 535 — Ecel gelmezse insan ölmez.
- 536 — **Eccil en-nevâle mâ vasele ileyke kable's-suâl.** Yani birisinden bir şey talep olunacak ve talep olunmadan o adam tarafından verilmek demektir.
- 537 — **Ecellü'l-mekârim içtinâbü'l-mehârim.** Yani âsilzadelığın en makbûl ve memdûhu fena şeylerden dâimâ kendisini çekmek ve içtinap etmektir.
- 538 — Ehibbâya değil düşmana da eyle müruvvet.
- 539 — **Ehabbu's-şey'i ile'l-insâni mâ münia.**
- 540 — Ahbâbın iyisi kardeşten daha güzeldir.
- 541 — Ahbâbı çok olanın işi çabuk biter.
- 542 — Ahbâbın iyisi insanın başı sıkıldıkta belli olur.
- 543 — Ahlâk: menâfi-i beşeriye ve siyâset: ihtiyâcât-ı içtimâiye üzerine müessestir.
- 544 — Ahlâk-ı hamide insanın ziynetidir.
- 545 — **İhtar mâ şî'ta.**
- 546 — Ahlâkı güzel olanı her kes sever.
- 547 — Ahlâk insana her şeyden ziyâde lâzımdır.
- 548 — Ahlâk fenne mukaddemdir, fennin bulunmadığı yerde saâdet mevcut olabilir. Fakat hüsn-i ahlâk mevcut olmayan yerde mesudiyyet bulunamaz.
- 549 — Edebiyatın tekrar tevellüt ve zuhûrundan beri heves-i tahrir bir şehvet-i nefsanîye hükmüne girmiştir.
- 550 — Edebi olmayan âkil ile ameli bulunmayan âlim şecâatli fakat silahsız askere benzer.
- 551 — Edep ilmin amelidir.
- 552 — Edebi olmayan âlim meyvasız ağaç gibidir.
- 553 — Edebini edepsizden öğren.
- 554 — Edep ile kulûb-ı vahîyye mamur olur, ûkûl-ı meyyite taze hayat

534 — (D. 354; A. 641) gelirse: geldi

553 — (D. 368; A. 643) edebini: edebi

bulur.

- 555 — Edep zenginlikte ziynet, vakit-i hacette tükenmez bir hazine, müruvvet için muîn ü şefik, meclislere refîk, vahdette munis-i sadîktir.
- 556 — Edep kitapları birer kitâb-ı lâiftir.
- 557 — Edepsiz olanlardan her kes nefret eder, hiç kimse sevmez.
- 558 — Edep fitreten insanda mevcuttur. Muhâfaza edilmezse bozulur.
- 559 — Edebi insana mektep, darüttalim olan mahaller muhâfaza ettirir.
- 560 — Edebiyatı hürmete şâyân etmek için yazılan şeylerde yalnız eser-i zekâvet değil âsâr-ı hüsn ü ahlâk dahi gösterilmelidir.
- 561 — Edâm Allahu ikbâlehû.
- 562 — Edepçe kemal, nesepçe olan suî şöhreti setr eder.
- 563 — Edep ve terbiyesini hıfz etmiş olan adamlar hiç bir yerde aç kalmadıkları gibi herkes indinde itibârı artar.
- 564 — Ahmak olan insan, sükût ile hamâkatini setr etmiş olsa mutavassıt âkillerden add olunur. Lâkin humk ile sükût bir adamda içtima edemez.
- 565 — Edep insanların en güzel kisvelerindedir.
- 566 — Edep ve haya imandandır.
- 567 — Edepsiz âlimden edepli câhil çok iyidir.
- 568 — Ermeniden dönme, sonradan görme.
- 569 — Ergine avrat döğmesi kolay olur.
- 570 — Er isen sözünde sebât et.
- 571 — Er olan asildir.
- 572 — Er olan sözünde sebât eder.
- 573 — Er olan adam erliğini her yerde belli eder.
- 574 — Erbâb-ı basîret sabr ile muttasıf olanlardır.
- 575 — Erbâb-ı kemâli çekmez nâkıs olanlar.
Rencîde olur dîde-i huffâş ziyâdan.
- 576 — Erbâb-ı zekâvet nev'-i beşerin en has kısmıdır.
- 577 — Erbâb-ı haset muammer olamaz.
Zira ki o zehrden eşedir.
- 578 — Erbâbının elinden iş kurtulmaz.
- 579 — Arzı gümüş çiçekler açar, eşcârı altın semereler verir.
- 580 — Erkek eşeğin zırlamayanı olmaz.

568 — (D. 384)

569 — (A. 688) avrat döğmesi: karı boşaması; kolay olur: kolay (-dır).

575 — Bu beyit Ziya Paşa'nın «terkib-i bend» inden alınmış olup 4. bendin 7. beytidir.

- 581 — Erkeğin halini işret meydana koyar.
 582 — Erken yatmak, erken kalkmak sohbet ü hikmeti mûcip olur.
 583 — Er olan ekmeğini taştan çıkarır.
 584 — Erbâb-ı Kemâl câhilden ne kadar müteazzi olursa câhil dahi akl u irfân erbâbından o nisbette müteazzi olur.
 585 — Erbâbı zirâat, âsârını safahât-ı zemin üzerine yazmış üdebâ-yı tabîyedir.
 586 — Erbâp ol pirinç pilavı ye.
 587 — Ebeveynin muâvenetiyle insan adam olur.
 588 — Ecdât ile insana şeref gelmez.
 589 — Esvâbın temizi insanın edebi olmalıdır.
 590 — Edep ilme tekaddüm ettiği gibi her şeye karşı da tercih edilir.
 591 — Ezelden câm-ı cemşîd-i sifâle saymayan serler Felek sakisi destinde döner peymânedir şimdi.
 592 — Ezber edilecek dersler sabahleyin erkenden yapılmalıdır, zira sabahları zihin boş olduğundan dersler kolaylıkla hıfz edilebilir.
 593 — **Ez kazâ sirkengubın safra füzûd**
Rûgan-ı bâdâm huşkî mi füzûd.
 594 — Esası kurulmadıkça bina yapılmaz.
 595 — Esassız şey çabuk zâyi olur.
 596 — Eski zamanda top, tüfenk patlarsa diplomatlar susarmış.
 597 — Eskisi olmayanın yenisi bulunmaz.
 598 — Eski dona yeni yama fâide vermez.
 599 — Eski köye yeni adet mi kuruyorsun.
 600 — Eser yağar yolcu havası.
 601 — Esnek esnek getirir, esnek avrat yitirir.
 602 — Eski hamam, eski tas, eski tarak.
 603 — Eski çamlar bardak oldu.
 604 — Esâsı olmayınca fer'in hükmü olmaz.

583 — (D. 371; A. 698)

593 — Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden alınmış olan bu beyit metinde şu şekilde geçmektedir.

از قضا کنجین صفرا فزود
 روغن بادام خشکی تر نمود

597 — (A. 702) bulunmaz: olmaz

602 — (Bkz. D. 399; A. 3374)

603 — (Bkz. A. 3371)

- 605 — Eskiye itibâr olsaydı bit pazarına nur yağardı.
 606 — Eski dost düşman olmaz, yenisinden vefâ umulmaz.
 607 — Eşeği düğüne çağırmişlar, ya odun lâzım ya su demiş.
 608 — Eşsek hoşaftan * ne anlar, suyunu içer tanesini bırakır.
 609 — Eşeğini döğmedik Darendeli olmaz.
 610 — Eşeğini seven osuruğuna katlanır.
 611 — Eşeğini yitirmiş Darendeli gibi ne düşünüyorsun.
 612 — Ekşi, tatlı bizim bağın koruğu.
 613 — Eşeğe giren çıksın da, sıpası senin olsun.
 614 — Eşeğe binmiş eşek arıyor.
 615 — Eşeği tavlaya bağlamakla at olmaz.
 616 — Eşeğini sağlam bağla ki canavar yemesin.
 617 — Eşek ölür, s... ölmez.
 618 — Eşek çamura çökerse sahibinden kuvvetlisi olmaz.
 619 — Eşek odun satar, deve adm satar.
 620 — Eşekliği sürüp gitmemeli, görüp geçmeli.
 621 — Eşini, aşını bilmeyen kasap, ne satır kor ne masat.
 622 — Eşyanın iyisi çok dayanır.
 623 — Eşyanın yenisi, dostun eskisi makbûldür.
 624 — Eşeğe binmiş bir laz, boynunda bir saz, önünde bir kaz, elinde bir dal kiraz.
 625 — Eşek eşekliğini nerede olsa bildirir.
 626 — Eşek sudan geçerken mutlak işer.
 627 — Eşek lâkırdı anlamaz.
 628 — Eşinden ayrılmak ölümden daha beterdir.
 629 — Eşme kuyuyu başkasına kendin düşersin.
 630 — Eşek eşek iken sahibini tanır.
 631 — Eşeğe dayak yakışır.
 632 — Eşeğe altından palan ursan yine eşektir.
 633 — **Ashhû, neslihû.**
 634 — Asıl azmaz, bal kokmaz.

-
- 605 — (D. 409; A. 703)
 606 — (D. 402; A. 700) umulmaz: gelmez.
 607 — (D. 431; A. 711) lâzım: eksik
 608 — İmlâ. خوشابدن (A. 721)
 610 — (Bkz. A. 714)
 618 — (A. 718) kuvvetlisi: gayretlisi
 632 — (Bkz. D. 412); (A. 706) altından: altın; palan ursan: semer vursalar

- 635 — Asil olan adamdan insana kemlik gelmez .
 636 — Aslı bozuk adam nerede olsa fenalığı meydana bırakır.
 637 — Aslımı yetiren haramzâdedir. (Bkz. 642)
 638 — Aslı olmadık şey söylenmez.
 639 — Asâlet başka bir meziyettir.
 640 — Arka olursa semer çok bulunur.
 641 — Asıl hiç bir zaman azmaz.
 642 — Aslımı yitiren haramzâdedir. (Bkz. 637)
 643 — Asıl sâkıt oldukta fiil de sâkıt olur.
 644 — Asâlet mertlikte, erkekliktedir.
 645 — **Afiu'llahe ve'r-resûle ve'uli'l-emri minkum.**
 646 — **A'zebehu ekzebehu.**
 647 — Efkârı tenvîr eden ulûm ve fûnûndur.
 648 — Efendinin nazarı ata timardır.
 649 — Eğer kalbin sıcak ise etrafına buzdan sur çek.
 650 — En iyi görülen iş, kendi eliyle görülendir.
 651 — Ekmedim bostan, yemedim karpuz.
 652 — Eken, biçer.
 653 — Ek felhana, bak kalkana.
 654 — Ekici ol da, bilici olma.
 655 — En iyisinin haçı koynundan çıkar.
 656 — **Eğerci vezn nedâret ve lik bî ma'nîst.**
 657 — Eğer duman güzel veya fenâ havada semaya doğru yükselirse havanın berrak olacağına işarettir.
 658 — Eğer kamerin iki ucu yukarı doğru görünürse o ay yağmurluk geçeceğine işarettir.
 659 — Eğer bacalardan çıkan duman rüzgar olmadığı halde zemine doğru çöküyorsa mevsim kış ise. kar, yaz ise yağmur yağacağına alâmettir
 660 — En sâhîh ikbal ruhun görüldüğü iki güzel göz, en büyük servet kalbin hüsnü gösteren gül renginde dudaklardan akseden tebessümüdür.
 661 — Eğersiz ata binip yola gitmek pek güçtür.

634 — (A. 234)

635 — (Bkz. D. 436)

637 — (D. 439; A. 236) yitiren: saklayan (Bkz. Ş. 642)

642 — (D. 439; , A. 236) yetiren: saklayan (Bkz. Ş. 637)

645 — Ayettir.

648 — (D. 443)

652 — (A. 648)

- 662 — En ziyâde güçlük ilk hatveyi atmaktadır.
- 663 — En büyük zevki memleket çocuklarının hür bir talim ve terbiye altında yetişmeleri hususu teşkil(.) ve samîm-i ruhumuzda en kuvvetli gıda ile beslediğimiz nâğme-i hakîkiyye-i hürriyetin mekâtib-i iptidâiyeden tulûu meselesi olmalıdır.

Not: sa. 110'da aşağıdan 2. satırdaki Ank. 160, ibresini Ank. 1960, şeklinde sa. 115 deki 232. no'lü satırı ise aşağıdaki şekilde düzeltiniz:

Asâyiş-i dû gîfî tefsîr-i in dû harfest